

ІВАН МАЗЕПА

1639-1709

Книжкова виставка
до 385-річчя від дня народження
Івана Степановича Мазепи—
гетьмана війська запорізького,
політичного і державного діяча
і мецената.

**«Іван Мазепа —
найдраматичніша
і найзагадковіша
постать в історії
України»**

Наукова бібліотека
НУ «Запорізька політехніка»

Гіпотетичний портрет Івана Мазепи, створений за допомогою криміналістів, від проекту "Україна. Повернення своєї історії".

Іван Мазепа – колоритна фігура в українській історії. Він викликав різноманітні емоції у оточуючих при житті та великі розбіжності при оцінюванні вкладу в історію батьківщини у нащадків. Вороги його сприймали як зрадника та небезпечного політика, прихильники відзначали велике прагнення гетьмана до процвітання рідної землі. Далекоглядний дипломат та мудрий полководець, поліглот та людина, закохана в мистецтво, меценат, музикант та поет, ловелас та вірний сім'янин, символ прагнення до свободи – все це про відомого гетьмана України.

Суперечки про внесок та значення цієї людини не знайшли одностайної думки й досі. Хто він, кавалер почесних нагород Андрія Первозваного, Білого Орла та ганебного ордена Іуди за зраду?

Відповіді на ці питання ви зможете отримати у нашій бібліотеці (5 корпус, ауд.514) .

До 385-річчя від дня народження Івана Мазепи наукова бібліотека НУ «Запорізька політехніка» запрошує відвідати книжкову виставку-персоналію **"Іван Мазепа - найдраматичніша і найзагадковіша постать в історії України"**.

Запропоновані до уваги науково-популярні, публіцистичні, довідкові видання та художні твори розповідають про життя та діяльність великого гетьмана, висвітлюють його роль в українській історії, у розвитку освіти і культури.

Іван Степанович Мазепа народився 20 березня 1639 року на хуторі Мазепинці Київського воєводства, неподалік від Білої Церкви. Батько – Стефан-Адам Мазепа – був шляхтичем; покозачився в часи Хмельниччини, став 1654 року Білоцерківським отаманом. Мати – Марина Мокієвська – представниця старого шляхетського роду з Білої Церкви; присвятила себе сім'ї, вихованню сина Івана та доньки Олександри.

Змалку Іван пізнавав ази військової справи, їздив верхи, займався фехтуванням. Успішно навчався у школі Київського братства. Отримав гарну освіту: з відзнакою закінчив Києво-Могилянський колегіум, у Варшаві Єзуїтську колегію, вільно володів латиною, російською, італійською, татарською, польською, французькою, німецькою мовами. Три роки навчався в Європі: Голландії, Італії, Німеччині та Франції, де здобув гарний досвід політичного та культурного життя розвинених держав.

Тривалий час служив при дворі польського короля Яна II Казимира. В 1663-му повернувся в Україну. У 1665 році Мазепа зайняв посаду Чернігівського підчашого, а вже у 1669 році він став ротмістром гвардії гетьмана Дорошенка. Виконував важливі дипломатичні місії. Згодом став довіреною особою гетьмана Івана Самойловича. Приблизно у 1668-1669 роках він одружився з трохи старшою за віком вдовою Ганною Фридрикевич, прийнявши участь у вихованні двох пасинків. У 1674 році потрапив до запорозьких козаків, де через кілька років став генеральним осавулом.

Служба при польському дворі та в уряді двох гетьманів Петра Дорошенка та Івана Самойловича вплинула на формування національних та політичних переконань майбутнього гетьмана України, який мріяв про відродження соборної, незалежної та культурно розвиненої держави.

Отриманий досвід в міжнародних справах, впливові зв'язки в російських урядових колах, вольові якості характеру, блискуча європейська освіта та бездоганні манери допомогли Івану Мазепі у 1687 році стати гетьманом Війська Запорозького лівого берега Дніпра (прийняв булаву з рук Самойловича).

За часи його влади припинилася громадянська війна («Руїна»), розпочалося економічне відродження країни, зміцнився міжнародний імідж України.

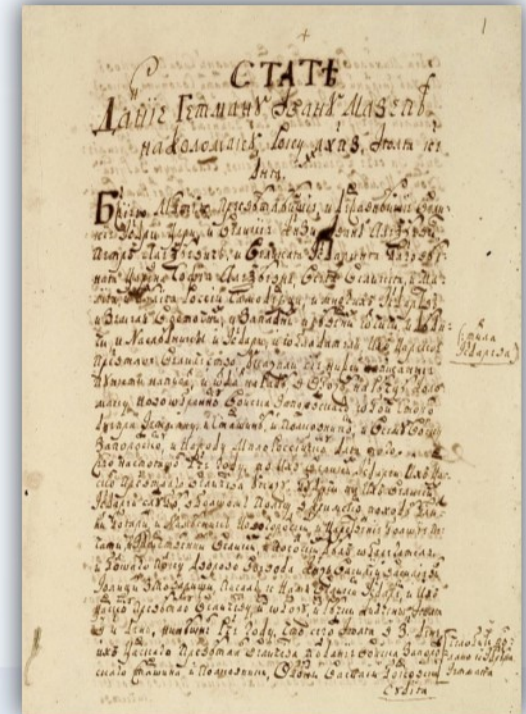
У 1704 році, після об'єднання територій Лівобережної та Правобережної України, Мазепа стає гетьманом війська Запорозького обох сторін Дніпра.

Після обрання гетьманом Іван Мазепа прагнув об'єднати українські землі в єдиній державі, відродити авторитет гетьманської влади. Але його обрання гетьманом відбувалося на фоні інтриг Софії та Петра I за право володарювати в Московії. В складні часи дісталась влада: після поразки Софії Мазепа залишався у хиткому становищі, але зміг встояти та здобути прихильність царя.

Гетьманування почалось з підписання Коломацьких статей 25 липня 1687 року, за якими значно обмежувалися повноваження козацького війська.

Іван Мазепа вимушений був підписати документ з московським урядом, який значно обмежував автономність України. Але чому ж про часи його правління кажуть, що «від Богдана до Івана не було гетьмана в країні»? Чому він утримувався у влади 22 роки?

Налагодження стосунків з Петром I, таким чином, врятувало країну від руйнування, яке загрожувало державі після перевороту у Московії 1689 року. Завдяки багатому досвіду грамотно вибудовувалась зовнішня політика гетьмана. Дипломатичний хист допоміг Мазепі у стосунках з Петром I— монарх користався порадами мудрого діяча в боротьбі з татарами, османами та у справах Речі Посполитої.

Оригінал Коломацьких статей

Взяття Азову, 1696 рік – фрагмент діорами Арсенія Чернишова

Козацьке військо активно брало участь у грандіозних походах. Так, вирішальна битва у 1696 році принесла бажану перемогу на Азовському морі, під натиском козаків ключова фортеця османів – Азов – пала. Знатні вельможі московського уряду визнавали, що не було ніколи більш вигідного для монарха порадника з гетьманів, як Іван Мазепа. Петро I нагороджував його орденами за видатні заслуги. Мазепа був другий в російській історії кавалер ордена Андрія Первозванного з 1700 року. Князь Священної Римської імперії з 1 вересня 1707 року.

Але чим корисна ще була дружба з царем? Довірливі стосунки з Петром I дали Мазепі можливість збудувати дипломатичні відносини з міжнародними діячами всупереч забороні, прописаній у Коломацьких статтях.

Внутрішня політика гетьмана була спрямована на:

- об'єднання козацьких земель Слобожанщини, Запоріжжя, Лівобережної, Правобережної та Ханської України;
- зміцнення гетьманської влади;
- становлення держави європейського типу, але зі збереженням традицій існуючої системи козацького устрою;
- розвиток торгівлі та промисловості;
- зміцнення економічного та культурного розвитку.

Іван Мазепа

Петро I

Діяльність та прагнення Мазепи розширити автономність Гетьманщини йшли врозрід з політикою Російської держави. Під час Північної війни, розпочатої Московією зі шведами, розбіжності між Росією та Україною стали очевидними.

Експлуатаційне використання ресурсів Гетьманщини викликало незадоволення, тому що:

- для козацького війська були кабальні вимоги, воно повинно було, крім оборони кордонів власної держави від безпосередніх ворогів (османів, поляків, татар), приймати участь у битвах у Литві, Польщі, Ліванії, де зазнавало великі втрати;
- призначались московські, або німецькі командири, які зневажливо ставились до козаків;
- за власний кошт населення годувало солдатів Московії, утримувало коней драгунів;
- відбувався утиск місцевого населення;
- квартирування полків погіршувало матеріальне становище українського народу, що викликало обурення.

Вагомі підстави були у гетьмана вважати, що Петро I пожертвує його країною за вихід до Балтики. Активна допомога проти шведів виснажила Україну. Все це змусило Івана Мазепу ризикнути реалізувати свій військово-політичний проект, метою якого був вихід з-під протекторату Московської держави і утворення на українських землях незалежної держави. Тож він укладає таємний союз з королем Карлом XII проти Петра I.

Угода гетьмана зі шведами зобов'язала Україну надати допомогу у війні проти Московії, після чого Карл XII повинен був гетьманські землі звільнити від влади царя.

Військо короля Швеції вступило у жовтні 1708 року на територію України. Іван Мазепа з 15 тисячами козаків та кошовий отаман Кость Гордієнко з 8 тисячами запорожців приєдналися до шведів. Через те, що союз був таємним, більшість старшин, козаків, міщан не зрозуміли цього кроку гетьмана та не змогли його вчасно підтримати.

Вирішальна битва відбулася під Полтавою 27 червня 1709 року, яка закінчилася нищівною поразкою війська Карла XII.

Гетьман Іван Мазепа

Полтавська битва
(27 червня 1709 року)

За цей вчинок гетьман Мазепа був оголошений зрадником. Українці, які підтримували його, знищувалися. Московське військо зруйнувало Запорізьку Січ, знищило гетьманську столицю – місто Батурин, жорстоко розтерзавши там 6 тисяч мешканців; повністю було знищено населення містечок Маячки, Нехворощі, Кишеньки, Келеберди, Переволочни. Відтоді всіх українців, що брали участь у національно-визвольному русі, росіяни зневажливо називали «мазепинцями».

У 1709 році Петро I наказав виготовити в єдиному екземплярі Орден Іуди, яким припускали нагородити Мазепу за зраду російського царя.

Втікаючи після поразки від переслідування, Мазепа і Карл XII знайшли притулок у Молдові, що належала Османській імперії. Помер Іван Мазепа 21 (22) вересня 1709 року у селі Варниця біля міста Бендери, де і був похований. Згодом перепохований в Галаці (нині Румунія).

За розпорядженням царя Петра I Російська православна церква оголосила анафему Іванові Мазепі.

Гетьман Іван Мазепа. Невідомий художник.
XIX ст. (Національний музей історії України)

Історія досі не може дати однозначну оцінку діяльності гетьмана: дехто вважає його зрадником, інші – патріотом країни. Російські історики за часів СРСР вважали відмову Мазепи від союзу з Московською державою порушенням Переяславської угоди, тому для них він був відступником, а його ім'я синонімом до слова «сепаратист». У часи перебудови вперше вчені отримали можливість трактувати діяльність гетьмана інакше. Здобуття незалежності Україною у 1991 році дозволило вивчати офіційні історичні документи без тиску загальноприйнятої думки. Після вивчення фактів в новому світлі постає образ гетьмана.

Нині ж нащадкам, щоб надати об'єктивну оцінку діяльності гетьмана, слід звернути увагу на справи, які говорять про Івана Мазепу без зайвих слів:

1. Гетьманування впродовж майже 22 років (найдовший термін, який будь-кому з гетьманів вдалося бути при владі).
2. Підтримка союзу з Московією, який надавав безпеку та максимально можливу автономію Україні.
3. Щоб протистояти армії турків, Іван Мазепа за власні кошти створює перший флот України. Це 600 човнів, 100 стругів, розташованих на Дніпрі.

4. За власні кошти збудував 12 церков в стилі українського бароко та реставрував 20 православних храмів на території всієї Гетьманщини.

5. Матеріально підтримав спорудження нових корпусів Могилянського колегіуму, який набув статусу академії.

6. Для оборони південних рубежів побудував Новобогородицьку та Ново-Сергіївську фортеці на річці Самара.

7. Під час гетьманування Мазепи відзначається розквіт освіти, архітектури, літератури, філософії, теології. Видавалися твори на українській мові. Виникає новий напрямок у мистецтві – українське, або мазепинське бароко.

8. Безпосередня участь в 1696 році у здобутті фортеці Азов.

9. У 1702 році завоював Правобережжя, об'єднавши обидві частини Наддніпрянської України.

Цікаві факти про Івана Мазепу

Воскова фігура Івана Мазепи.
Батуринський музей

— Мазепа мав славу ловеласа та подобався жінкам, але одружившись, прожив з дружиною 35 років, не маючи власних дітей, виховував двох пасинків;

— був поліглотом — вільно володів 9 мовами;

— найбагатша людина у Європі того часу, завдяки срібним та золотим копальням у Полтавській області;

— 70-річний Мазепа закохався у свою 16-річну хрещеницю Мотрю Кочубеївну. Це була взаємна пристрасть, але гетьман змушений був відмовитися від стосунків, відправивши дівчину до батька;

— багато читав. Все життя збирав книги і створив найкращу бібліотеку. Добре знав літературу. Був поетом. Автор низки філософських дум і пісень;

— перший український державний діяч, який особисто опікувався виданням творів української літератури, зокрема творів Афанасія Зарудного, Дмитра Туптала, Григорія Двоєслова та багатьох інших;

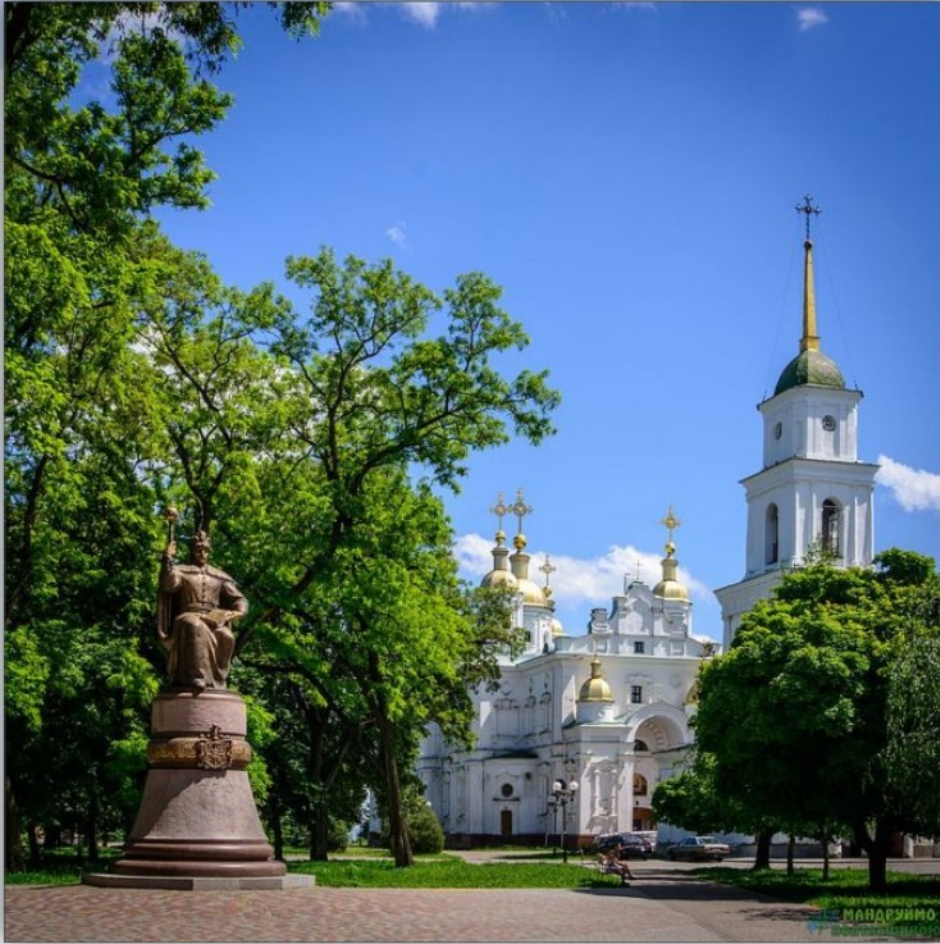
— власним коштом збудував 12 нових храмів, ще 20 відреставрував, дарував церквам дорогоцінні речі (зокрема – Пересопницьке Євангеліє, на якому присягають нинішні українські президенти). Відстоював інтереси українського православ'я в суперечках із верхівкою Московського патріархату;

— за часів його правління в Україні ткацтво набуло характеру організованого фабричного виробництва, експортувалися керамічні вироби, було створено 12 фабрик з виробництва паперу та 11 гут, що виробляли скло;

— усвідомлюючи значення освіти для розбудови держави, Мазепа постійно опікувався навчальними закладами. Зокрема, його коштом будувалися корпуси Києво–Могилянської академії та Чернігівського колегіуму, які пізніше були збагачені сучасними на той час бібліотеками й рідкісними рукописами;

— за час свого гетьманування Іван Мазепа на меценатство витратив приблизно 1.110.900 дукатів, 9.243.000 злотих та 186.000 імперіалів.

Пам'ятник І.Мазепі у Полтаві

Іван Мазепа є найбільш відомим в Європі та Америці українським державним діячем. Йому присвячено 186 гравюр, 42 картини, 6 скульптур. Поетичні і прозові твори про українського гетьмана писали Дж. Байрон, В. Гюго, Ю. Словацький, О. Пушкін, Ф. Булгарін, Г. Асакі.; музичні інструментальні та оперні твори - П.Сокальський, К.Педротті, Ш.Пурні, П. Чайковський, Ференц Ліст, Ж.Матіас, С. Рахманінов.

У Полтаві на честь Івана Мазепи періодично проводиться фестиваль «Мазепа-фест».

Відкриваючи у 2016 році у Полтаві пам'ятник Івану Мазепі, тодішній президент України Петро Порошенко зазначив: «Від Богдана до Івана не було гетьмана»... Цією приказкою українці ще за життя Мазепи визначали історичний масштаб його постаті.

Натомість імперія не шкодувала «чорної фарби», аби спотворити його образ. Та це не завадило, а навпаки — допомогло Мазепі стати справжнім символом українського спротиву Росії; прапором нашого руху до незалежності – до тієї мети, яку Мазепа, йдучи попереду свого часу, усвідомив вже через 50 років після «Переяслава».

Для свідомих українців Іван Мазепа завжди був і залишається людиною свого часу, перед яким стояло завдання забезпечення територіальної цілісності та самостійності України, перш за все, від Речі Посполитої та Московщини. У конкретно історичному сенсі Мазепа програв свою справу, але виграв її в тому сенсі, що вклав у душу багатьох представників української нації дух боротьби за національне визволення. Тож для нас Іван Мазепа є символом боротьби за незалежність.

Пишаємося нашим славним предком, цінуймо та дякуємо за досягнення. А читачів запрошуємо ознайомитися з книжковою виставкою, аби дізнатися ще більше цікавої інформації про легендарного гетьмана. Приємного всім перегляду!